

Szécsi Margit költői világa

Új Heraldika címen 1967-ben megjelent válogatott verseinek kötetét Szécsi Margit a következő gondolatral fejezte be: „Majd végetér a siheder-idő: / a fölösleges fájdalmak kora.” Nem ringatta magát hamis ábrándokban már akkor sem a költő, de azóta mintha egyre bizonyosabb lenne benne: a siheder-idő végét nagyon soká fogjuk megérni. Mi, az emberiség. Az egyes ember, a ma élő ember pedig talán meg sem érheti. Következésképp a fölösleges fájdalmaktól sem tud mentesülni.

Ez a gondolat, a vele való birkózás, a beletörődő belenyugvás képtelenségének a nagy erejű költeményekkel való hirdetése azóta Szécsi Margit költői világának legfontosabb szervező elve. A hatvanas évek derekán lezárult a költői pályának egy szakasza, s *A trombitákat összesöprik* (1965) nemcsak a számvetésnek, az összegző lezárásnak, hanem már az újrakezdésnek az elemeit is felmutató könyv volt. Az *Új Heraldika* záróciklusa, majd az azóta megjelent három újabb kötet: *A Nagy Virágvágó Gép* (1969), *A Madaras Mérleg* (1972) és most a *Szent Búborék* (1974) egyetlen pályaszakasz szorosan összetartozó darabjainak látszanak, s az egység a világszemléletben, annak tükrözési módjában és a megformálásban egyaránt szembetűnő. A leglényegesebb azonban az egység szemléleti vonatkozása, s az a társadalmi alap, amelyről mindez kisarjad. Mert mit is jelent igazán „a fölösleges fájdalmak kora”?

A legújabb kötet — vagy akár a korábbi versek — felületes olvasása csábít a téves következtetés levonására: a mindennapi életben található problémák, a történelmi fejlődés nehézsége valamiféle elmítizált túláltalánosításban jelennek meg Szécsi Margit lírájában. Kétségtelen, hogy van egy ilyen tendencia is költészetében, s néhány versében a bonyolult valóságot túlbonyolítottan, a nagyon is konkrét problémáit túl általánosan próbálja kifejezni, s ez szükségszerűen művészi kudarchoz vezet. Leginkább némelyik hosszú énekében figyelhető ez meg, s így egészen érvényesebb *A Nagy Virágvágó Gép* című kötetre — amely egyébként a művészi útkeresés jellegzetes terméke is volt —, mint az azóta megjelentekre. Mert az ilyen hibás versek az utóbbi két kötetben csak félreszorultan, szerényen húzódnak meg, s a kötetek jellemzéséhez inkább ottlétükkel, mintsem irányt jelölő voltukkal járulnak hozzá.

Szécsi Margit költészetére ebben az újabb pályaszakaszban éppen a világ gondolatilag igényesebb birtokbavétele lesz a jellemző. Ez a birtokbavétel nem csupán a gondolatiság általában vett hozadékával gazdagabb. Megváltozik általa a költő és a világ viszonya is. Korábban Szécsi Margit nagyfokú személyességgel törekedett a költői én és a világ kapcsolatának közvetlen bemutatására, de úgy, hogy közben a költői ének a szubjektivitása és a világnak a konkrét, kézzelfogható — sokszor epikus elemekkel telített — tárgyiassága volt a döntő, s az egészlet a vagány érzelmesség hangulata hatotta át. Jelenleg sok tekintetben módosult ez a kapcsolat. A közvetlenség egyre inkább közvetettséggé formálódik át, és ennek logikus velejárójaként csökken a személyesség mértéke, eltűnik az érzelmesség hangulata, vagy legalábbis nem lesz általános. A közvettség létrejöttének alapja az, hogy a költői énből a korábbinál sokkal nagyobb helyet követel magának a társadalomról való tudás a maga objektív igazságában, s ez így nem csak a visszatükrözés spontán természetességgel kiválasztódó eleme lesz, hanem a költői én konstans, gondolatilag rögzített és tudatosan a visszatükrözés központi rendező elveként felhasznált alkotórésze. Másrészt, a világ — az objektív valóság — vonatkozásában is nő a közvettség, mivel a korábbi konkrétság sokkal általánosabbá, s még a tárgyi világban is a részek helyett a nagy összefüggéseket kutatóvá válik. Paradox módon épp a közvettség efféle megjelenése teszi lehetővé a költői én és az objektív valóság magasabb

szintű közvetlenségének a megteremtését. E tényt mégis természetesnek kell látnunk, hiszen csak az emberi létezés kettősségének (szubjektumba zárttság, társadalomba építettség) a tudásával lehet a valóság teljes értékű ábrázolására törekedni.

Mindez nem azt jelenti, hogy a gondolatiság erősödése Szécsi Margit lírájában az úgynevezett intellektuális költészet sokszor száraz elemeinek a felhasználásával, az alkotói módszer, a formaeszközök gyökeres változtatásával jár. Szécsi a változás ellenére megőrzi korábban kialakított költői alaphangjának sajátosságait, megőrzi azt a magatartásmódot, amelyet főbben — joggal — romantikusnak tekintettek, s megőrzi azokat az eszközöket is, amelyek segítettek e magatartás megjelenítésében. De most sokkal pontosabban tudja megragadni az ábrázolás tárgyának lényegi vonásait, sokkal pontosabban tudja megjelölni a romantikus felfűtöttség kiváltó okait és létezésének szükségességét.

S ezzel visszaérkeztünk kiindulópontunkhoz: „a fölösleges fájdalom korá”-nak költői jellemzéséhez. Egy dialektikus, a szocializmusban még megszüntethetetlen ellentmondás az újabb korszak költői alapélménye: a keserűség afölött, hogy milyen sokan nem igénylik az emberhez méltó tudatos és szép életet, pedig a lehetőségek minden korábbinál adottabbak ehhez. A perspektívát igaz, hogy gátolják az emberiség egyetemes gondjai is. De ez a vonás csak néha lép a versek előterébe, a döntő a saját lehetőségek kiaknázatlansága marad. Jellegzetes példája ennek az *Eladó*:

*Csikók tündér sörénye, játék,
a kedves meg a gyilkos szándék
s holnap talán a lobogó:
eladó, minden eladó
idegennek, kannak és kánnak,
kopasznak és göndör meláknak
a szoknya meg a lobogó:
eladó, minden eladó,
énekelsz tilalmasat, bátran,
vándorolsz a lompos kabátban,
de kik eladóáni akarnak:
holnap a flaszterba tipornak,
s nem takar be a lobogó,
csak hullik szívedre a hó.*

Józságában is félelmetes ez a vízió arról a világról, ahol minden áruvá: eladhatóvá és megvásárolhatóvá válik. A szerkezetileg két részre tagolódó vers első nyolc sorában ez az ellentét teremt drámai feszültséget. Növeli ezt a meghökkentést előidéző fordított felépítés: a tárgyilagos, de ugyanakkor érzelmi viszonyulást is kifejező felsorolást követi a nyomatékosító kijelentés: „eladó, minden eladó...”. Igazi tárgyi alapját azonban a felsorolás négy elemének jól sikerült kiválasztása adja. Mert nem általában vett, s csereértékkel — szokás szerint — nem rendelkező elemek ezek csupán. Mindegyik nagyon jellegzetesen emberre vonatkoztatott, az ember által létrehozott, emberi voltához hozzátartozó. Ezt a viszonyítást két esetben jelzőkkel tudja érzékletessé tenni, két esetben pedig a pusztá főnévi megnevezés elég hozzá ebben a versatmoszférában. S ezekkel a puritán eszközökkel is elérhető volt a cél: az első négy sorban egy fokozatosan emelkedő ívű drámaiság bontakozik ki. Az egymáshoz közeli rímpár: lobogó-eladó is kiemeli az embertelen helyzet képtelen voltát. A lobogó a legáltalánosabban közkeletű szimbolikus értelmében szerepel itt, tehát a pozitív eszményekhez való hűség jelképe. Ezért is, hogy ezek után a további fokozás egyelőre nem lehetséges, a következő négy sor csak az eddigiek értelmező kifejtése lehet: az eladás aktusának embertelen voltát mutatja be a másik oldalról, a „vevőkéről”.

A második rész hat sora nemcsak mondattanilag szerves folytatása az előzőeknek, hanem tartalmilag is. A látszólag személytelen közlésben már eddig is benne

volt a költői állásfoglalás erőteljes mozzanata, de ez most kifejtetté-közvetlenné válik, s az önmegszólító forma eleve növeli az állásfoglalás határozottságát és megmáshíthatatlanságát. A költő éneke persze nem jogilag tilalmas, hanem az ábrázolt moráltalansággal szembehelyezkedő, azzal ellentétes volta miatt, s nem önmaga, hanem a „vevők” közfelfogása számára.

A verset nem lefokozza, hanem igazán hitelessé teszi, hogy az ábrázolt helyzetből, a bátor megszólalásból a költő itt nem patetikus-optimisztikus következtetéseket von le, hanem végiggondolva az ábrázolt helyzetet és a költőszerep belőle is következő válságát, alapvetően a költő vereségét helyezi a középpontba. Ez a vereség nem pusztán a prófétáló magatartás eredménytelen voltát láttatja, hanem azt is, hogy a bukás harcban, akcióban következik be: az eladódni akarók világa nem tűri a tőlük különbözőt. Ezzel a telitalálatos összetett igével a vers egész eddigi tartalma összegződik és bővül is egy újabb árnyalattal: kívánság, akarat lett sokak számára a hasonulás ehhez a világhoz, amelyet a költő el nem fogadhat. Ugyanakkor a vereség véglegesnek is látszik, hiszen még ekkor sem „takar be a lobogó”, tehát az eszmények vásári leértékelését nem sikerült megszüntetnie.

A vereség azonban nemcsak hogy nem végleges, hanem be sem következik a versben. Csak lehetőségként mutatkozik meg: arra az esetre, ha minden eszmény áruvá válhatna. A feltételes jövő idő: „holnap talán” világossá teszi, hogy itt egy rossz folyamatról, de nem befolyásolhatatlanról van szó. A holnap biztos be fog következni ugyan, de nem biztos, hogy a felvázolt módon. A jövőidejűség a befejező mondatoknak is sajátja, s ha visszafogottabb módon, de a feltételesség is. Mivel a lobogó kulcsszava és kulcsszimbóluma a versnek, aligha helytelen, ha a hozzákapcsolódó — a talán-nal jelzett — feltételességet a vers befejezésére is érvényesnek tartjuk.

Az itt egy versben összefonódó kettősség: az eszményeit feladó világ és az eszményeit a valószínűsíthető vereség ellenére is őrző és hirdető költő ellentéte a mostani kötet legáltalánosabb tartalma. S hogy Szécsi Margit ezt az ellentétet sem mítizált általánosságban szemléli, annak bizonyítéka, hogy látja az ellentét kifejlődésének történetét. Így lesz hangsúlyos ellenpont a kötet egészében az ifjúság kora, amely nemcsak általában a fiatalkori világmegváltó álmokat jelenti, hanem a fényes szellők idejének történelmileg is nagymértékben hitelesített „álmait”. De az álom — hogy „holnapra megforgatjuk az egész világot” — nem az elképzelt módon és mértékben vált valóra, s főként épp a tudat maradt le a történelmi mozgásban.

Emiatt jelenhet meg az ifjúság (a gyerekkor) az áttekinthetőség és a rendezettség példajaként: „a világ / egyértelmű volt, / élő volt az eleven, / halott volt a holt, / jelen volt a jelen idő, / tavaly a tavaly” (*Ej haj*); vagy: „Álmaidban én vagyok a zászlótartó — / álmaimban ifjak maradunk” (*Néptelen az Éden*). A múlt és a jelen szembesítésének lesújtó következtetése: „amit akartunk: nincs meg” (*Vagonok*). Ennek az időszembesítésnek a legjellemzőbb példája a *Pünkösdőlő*. Egy közismert Ady-motívum éled itt újra: az önhalottság, s fonódik össze a pünkösdőlés népköltészeti hagyományaival. A „történet” a következő: a pünkösdkor születése napját ünnepelni készülő lírai hős rádöbben: „hát ím aki élő vagyok / én meg vagyok halva!” Kéri a haláltól a haladékot, mert feladat várja még: „hadd szóljak a sokasághoz / amint megígértem!” S ha még nem is a halál, de a legbensőbb titkok föltárásának önvizsgálatra készítő pillanata következik. Pünkösd napja és a pünkösdi róza jelképesége itt bomlik ki a maga teljességében, s lesz a társadalomban létező embernek a világról ifjúkorában — megint csak a fényes szellők idejéről van szó! — kialakított elképzeléseinek, a belőle következő magatartásnak az összegzője. A verset befejező két strofa először képileg, majd képet és fogalmat nyíltan egymásra építve fogalmazza meg az időszembesítés lehangoló eredményét:

*Befagyott a tenger
acélablak-kéken,
pünkösd napja nézi magát*

a halottas jégben.
Az emberi ünnep
embertelen lángol,
Tüzet-fúvó ifjúságunk:
képünk a világról.

A lezárás azonban itt sem beletörődő magafeladás, hanem az eszményekhez kötött-ség stabilitásának hirdetése, hiszen a változások ellenére megőrződik „tüzet-fúvó ifjúságunk: képünk a világról”. A búcsúzás pillanata tehát lényegesként az értékeket rögzíti s nem az értékek devalválódásának lehetséges folyamatát.

Ugyanez az alapgondolat hatja át a kötet egy másik kiemelkedő értékű versét, a *Levél N. L.-nak* címűt is. Megint csak a józan számvetés hangján, tehát az idő múlásából következő változásokat, az átértékelődést is figyelembe véve:

„mind ami lét volt: lenni megmarad,
csak kiterjed, kikel mint a halikra,
a csillogást fájóvá szaporítja:
vadállat-fejje nőnek a kövek,

A megmaradásnak ebből a hitéből nő ki a kötet világának másik fő motívuma: a küzdelemnek a tudatos vállalása, a küldetés értelmességének meggyőződése, s ebből következően az életnek: a személyes és a társadalmi létnek a maga ellentmondásosságában való vállalása. Már az előző kötet címadó verse, *A Madaras Mérleg* nagy képi és gondolati erővel fogalmazta meg a küldetés és a helytállás parancsát, s hasonló a mostani címadó vers kulcsszerepe is. A *Szent Bűborék*: „elváló szellemrészünk”, tehát a többi versben is központi motívumként szereplő eszmények összefoglaló képe, az ember látomása a világról és önmagáról. A természet és a társadalom (az ember) különbsége és elszakíthatatlan kapcsolata a maga mély dialektikájában ábrázolódik, s a kötet egész gondolatanyagával szoros összefüggésben a hangsúlyos a különbség bemutatása lesz a fizikai és a tudatos lét között. S bár benne van a versben — főleg a képanyagban — a társadalom ellentmondásossága is, mégis az emberről szól a többes szám első személyű vallomás. Az ember csak élete teljességével valósíthatja meg önmagát, s ez az élet egyúttal az egész világnak a tükröződése is: a természeté s a társadalomé, amely egy közösség tagjává tesz. Ez persze pusztá prózai-általános megfogalmazása a vers sokkal gazdagabb világának, de ez mutatja meg végső soron, hogy Szécsi Margit valóban gondolati költészetet teremt, amelynek filozófiai alaptételei a dialektikus és történelmi materializmus igazságai. Ebből a látásmódból nő ki az elszánt küzdelem a tudat forradalmának valóráváltásáért s az elmaradottság ellen, amelyet lépten-nyomon tapasztalhatunk: a fizikai létfeltételek egyre magasabb szintű újratermeléséhez képest mennyire lemarad s milyen sokak számára nem is igény a szellemi létfeltételeknek sokszor nem is az újratermelése, hanem egyszerű használata. A tudatnak ezt a lemaradottságát a valóságosnál is nagyobbnak mutatja a gazdasági fejlődés forradalmi megugrása, de még ez a megszorító megjegyzés sem teszi indokolatlanná azt a — jó ügy érdekében túlzó — költői hevületet, amelyben Szécsi Margit sokszor abszolútizálja a legyőzendő ellenséget, és így kiélezi azt a szembenállást, amely az ő költői elkötelezettsége és az eladódni akarók között feszül.

Nagyobb epikai alkotásban félrevezető lehetne az ilyen látásmód, de nem a lírában. S főleg akkor nem, ha — mint itt is — a veszedelem nagyságáról van szó és nem elkerülhetetlenségéről. Éppen a túlzott megjelenítés teszi lehetővé a harcot vállaló erők megszerveződését, vagyis a költői hitvallás valóságos kifejtését. S a szocialista humanizmusnak az a cselekvést meghatározó etikai tartása, amellyel itt találkozhatunk, adja az erőt Dávidnak, hogy legyőzze majd a filiszteusokat újból (*Dávid a szederfán*), s ez a kötetet záró eljövendő győzelem marad meg bennünk bizonyoságként: egyszer mégis elérhető perspektívaként.